

Az élet és halál kapui

BEVEZETŐ SOROK OLASZ FERENC KÖNYVÉHEZ

Székelyudvarhely Szejke nevezetű hegyoldalán található Orbán Balázs sírja. A vigalmi helynek kiszemelt völgyből — ahol mindenkor vásári a sokadalom, s az énekes hangulat — külön út vezet föl hozzá. A síremlékhez közeledve, midőn az embert a kegyelet érzése kezdi szótlanná tenni, kapuk szólnak meg ősi felirataikkal. Hét kapu alatt kell elvonulni, hogy Orbán Balázs nyugvóhelyéhez jussunk. Az utolsót — halála előtt két esztendővel — ő csináltatta. Az életnek nyilván, galambdúccal a homlokzatán. Galambok persze nem tanyáznak benne. A kapu gazdája nem gondolhatta, hogy valójában gyászkaput faragtat magának. Nap, Hold és csillag jelzi rajta: mire esküdtek föl a székelyek például még 1707-ben is Pekri Lőrinc vezérüknek. Napimádók lettek volna? Én úgy gondolom, másfajta alázat és reménység diktálta szimbólumaikat: az örökkévalóságé. Maradnánk meg, miként a csillagok. Mert nem volt könnyű megmaradni ezen a tájon. Diadalkapu állítására sosem nyílt alkalom. Ezt a fogalmat Mohács óta mellőzni lehet a magyar szótárban. A legnagyobbnak nevezett székely: Orbán Balázs sorsa is gyászkapuk alatt alakult példájává a kényszerűségnek, a székelység történelmének viharaiiban. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. Nyugati újságíró — akit gyanús propagandaszövegek tájékoztattak Erdély népességi viszonyairól — azt kérdi tőlem: igaz-e, hogy a székelyek nem magyarok? Hanem micsodák? Nem tudja pontosan, de »mások«. Titokzatos eredetű nép. Az erdélyi szászokorról tudja, hogy németek. A svábokról is. Ám a székelyek? Bizonytalanságát — mint kiderült — főleg azok a zszurnaliszta történészek táplálják, akik bekebelező mohóságukban vissza-visszatérnek ama feltételezéshez, miszerint a székelyek valójában elmagyarosított románok. Erre semmi bizonyíték ugyan, de mit számít az? Fő a cél, amelyet ezek az eredetmegszállottak maguk elé tűztek: visszavezetni a székelységet az ősananyemzet kebelére.

A kifejezés: *siculi*, népet, nemzetséget jelent, és egyben határőrségi megbízatást is. Idegen fülnek persze nehéz észrevennie, hogy a nemzetség és nemzetiség: két külön fogalom. Az egyik törzsi eredet jelzése, a másik: etnikum, nemzeti hovatartozás. Ez utóbbit nézve: a székelység a magyar nemzet legkeletibb tömege a Kárpát-medencében. Ha azt mondom: székely, valójában a magyarság fogalmának szinonímáját használom. A székely-magyar pedig olyasféle párosítás, mint például a *leopárduc*.

Erdély történetében a székelység mégis külön nemzetként szerepelt sok évszázadon át. Ez társadalmi szervezetségi sajátosságaiból ered. A székelység középkori önkormányzata, katonai demokráciája olyan jelenség, amelynek párját a feudális Európában hiába keressük. A XIV. század végéig a székelység — a siculitás — fogalma a nemességgel volt azonos. A lovas és gyalogos harcosok adót nem fizettek, s kezdetben senkinek sem volt magánbirtoka. Az erdő- és földhasználat ősi jogrendszer alapján közös volt. Önkormányzata azonban, és minden kiváltsága a XVI. század végéig felőrlődött az általánosban. A feudalizmus jobbágyi nyomorúságát végül a székelység épp-

úgy elszenvedte, mint az Erdély földjén vele együtt élő román jobbágyság. Újkori története nem egyéb, mint felkelések sorozata a legendák kódéba vett jogokért. Vérvesztései iszonyúak voltak. Csoda, hogy fennmaradt, hiszen egyként tizedelte a tatár és török, kolera, és az erdélyi magyar főnemesség, János Zsigmond (1562), Báthory István, majd Mária Terézia őnagysága, az éjfélkor kötéllel katonát fogdosztató II. József, a negyvennyolcas szabadságharc, az osztrák elnyomás elleni összeesküvések sorozatos kudarca. (1853-ban, amidőn Marosvásárhelyt Török Jánost és társait felakasztják, 10 000 az osztrák önkény elleni összeesküvők száma.) A változatos büntetésekből élve menekültek azért növesztettek hosszú hajat, hogy levágott fülük helyét takargassák vele. A tizenkét éves gyerekek már katonakötelesek voltak. »Igen bővérűek, minden században meg kell csapolni őket« — mondta Buccow generális róluk. A siculicidium évében (1764), midőn egy részük »elcsángált« — vagyis elbujdosott — csángónak Moldvába, csupán a kerékbetörtek száma 408 volt. 1848-ban Agyagfalván százezren gyűltek egybe — igent mondani Petőfi eszméire. Ha baj volt, nem oktanul mondta Bem tábornok: »Azt csak bízzuk a székelyekre.« Igaz, túltengett bennük mindig a harci kedv. 1849 februárjában Medgyes alatt gyülekeztek. »Nincs ruhátok« — szolt a vezérkar. »Majd Szebenben szerzünk az osztrákoktól« — mondták a nemzetőrök. És bevették Szebent. Majd azután: hogyan tovább? Nincs golyóbis. »Van Bem apó lábában!« És rohantak a halálba zászlós kopjáikkal. Egyet hívtak: mindahány ment. Egyet üldöztek: rohant valamennyi a megmentésére. Ismeretlen volt például számukra a civil temetés. Halottaik sírjába az imádság és a feltámadás reménye mellé puskalövést küldtek.

Súlyuk, szerepük igen jelentős a magyar történelemben és szellemi életünkben. Az 1514-es parasztfelkeléshez ők adták a vezér Dózsa Györgyöt, aki-ről Marx is értekezett, és aki Doja Gheorghe néven román hősként szerepel a román tankönyvekben. Ők adták Mikes Kelemt, a magyar szépróza halhatatlanját, aki Rákóczi fejedelemmel együtt törökországi száműzetésben halt meg. A székelyek adták a magyar nyelvterület legszebb balladáit és irodalmunk egyik klasszikusát: Tamási Áront.

*

A székelyföldi magyarság joggal büszkélkedik Orbán Balázssal is. Nem pusztán a provincia önérzete ültette őt az emlékezet aranszékébe. Az udvarhelyszékiek nem túlozták el a jelentőségét, amikor oly impozáns síremléket emeltek neki a Szejke-fürdő gerincén, hogy már nem is személyt, hanem eseményt tiszteltek meg benne. Mindazt talán, ami megese-tt e tájon az idők folyamán. A minduntalan fölvetett fejre zuhintott csapásokat, a kerékbetörteket, a megcsonkítottakat, a fejszével lenyakazottakat, az elbujdosottakat, a siculicidiumok iszonyatából kimenekülteket, torkukban a szülőföldsirató szavakkal:

*Mikor Csíkból elindultam, jaj,
színem se volt, úgy búsultam, jaj!
Kezem fejemre kapcsoltam,
szegény Csíkot úgy sirattam, jaj!
Mikor a falu végire kiérkeztünk, jaj!
nagy szomorún visszanéztünk, jaj!*

Láttuk sok kémény füstölgését,
felfelé lengedezését, jaj.
Mikor Sepsiszentgyörgyre megérkeztünk, jaj,
egy fogadóba mind bémentünk, jaj!
Elévettük a tarisznyát,
azt a csiki tarkabarkát, jaj.
De én még enni se tudtam,
szegény Csikot úgy sirattam, jaj!

A siratódallam ott szorongott Orbán Balázs torkában is. Kossuth híve és barátja volt. Victor Hugo imígyen dicsérte: kétszáz francia Orbán Balázssal meg lehetne buktatni a francia császárságot. Az emigrációból hazatérve megírta hatalmas művét a Székelyföld emberi és tárgyi világáról, történelmi emlékeiről, népművészetéről, legendáiról, küzdelmeiről. Tudomásom szerint: méreteiben egyedülálló vállalkozás a magyar kultúrhistóriában. Faluról falura, városról városra járva, sőt háztól házig, embertől emberig kutatva hordta össze művének anyagát roppant nehézségek közepette.

A szabadságharcos — fölcserélvén a kardot a tollal — önismeretünk bővítésének szentelte életét. »Szentjeim a forradalmárok« — vallotta. A forradalmárokat az osztrák bosszú fölakasztatta és agyonlövete, szerteszóratta, mint a mákot, a világ minden tájára, Orbán Balázs szentjeinek helyét lenyazatlan szentségünk vette át: a szülőföld parancsainak teljesítése. Önmagunk számbavétele és megőrzése, szellemi értékeink gyarapítása, diadalkapu nélküli múltunk tisztelete s napjainkig sugárzó, vagy álmainkba sikoltó tanulságainak okos hasznosítása.

Amit Orbán Balázs fölmutatott: sok helyütt romantikus persze; történész, szigorú szakember kifogás alá vetheti. Egészében mégis eszméletserkentő hagyatéék, egy nép szellemi és tárgyi univerzumának maradandó dokumentuma. Szerzője beutazta Kelet egzotikus világát is, az igazi Nagy Utazás mégis az itthoni volt. Ez a nehezebb s az eredményesebb is: batyut kötve elindulni — önmagunk felé. Ilyenformán, ha ismerős arcunk föltűnik a múltból, és netán megnyugtató mosolya is, hogy ahol vagyunk: huzatban is jó helyt vagyunk — a vigaszért Orbán Balázsnak is kijár a köszönet.

*

Orbán Balázs kapui: az élet és halál kapui. Ha sírjánál eltűnődünk a Székelyföld történelmi sorsának hányatottságán; ha képzeletünk, mint bűdös rókaljukakat, számba veszi a székelység magyar etnikai mivoltának tagadását célzó kísérleteket; ha azt is tudjuk, hogy ennek a tájnak közel milliós magyar tömege újabban egyetlen népszámlálás alkalmával sem lépett csapdába, elkerülvén a sandán fölkinált rubrikát, amelyben magyar helyett *székely nemzetiségűnek*, tehát fantometnikumnak vallhatta volna magát; ha Orbán Balázs indexre került életművét nem ereklyeként, hanem kisebbségi létünk számbavételének serkentő példajaként értékeljük: akkor a nevezetes sírtól visszajövet a faragott kapuk az életbe, a jelen felé irányítanak bennünket; székelyföldi városokba és falvakba, ahol metaforikus, ősi jeleikkel és felirataikkal múlt, jelen és jövő három dimenziójában beszélnek egy emberi közösség élni akarásáról.

Élni — és nem akárhogyan!

Hanem — a sajátosság méltósága szerint — önmagunk megtartó hagyományokban.

Már megint az átkozott hagyomány? Már megint holmi ódon érdekesség? Már megint sajátosság?

Igen, már megint! Mert átkozott ugyan — sorsa mutatja. Ódon is, mint akármilyen más nép hagyományvilága, meg sajátos is: megteremtőjének különös szellemi jegyeit viseli, amelyek végül is egyetemes emberi értékeket gyarapítanak.

Miről beszél ma is az úgynevezett székely kapu? A világ megszépítésének szándékáról. A tartós otthon megteremtésének vágyáról. Mert aki kilép rajta, nem a megtagadott portát, a felrúgott múltat, avagy az oly divatos *nihil*t hagyja maga mögött.

Hanem a ragaszkodást a *visszamenetel*hez. Áldás a belépőre!

Áldás vagy verés: vállalni kell.

Ahol ma székely kapu épül: ott megannyi kihalt szándék hamuja alatt a vállalás parancsa izzik. Sorsvállalást kell mondanunk — újból. Kós Károly hajdani kiáltványának hangján, egy Reményik Sándor rekedt kiáltásaihoz csatlakozva: a szülőföld sír utánatok, emberek!

Ahol ma székely kapu épül: tagadás az, a reménytelenség tagadása. Csík-szereda környékén egy új kapu homlokáról Tamási Áron szavai szólnak imígyen: **AZÉRT VAGYUNK A VILÁGON, HOGY VALAHOL OTTHON LE-GYÜNK BENNE!**

Ez a valahol: a szülőföld. Érte küszködnek most a beszédes kapuk is. Sorsuk: gazdáik sorsa.

*

Kényszer gondjaim között az idők folyamán kapugondok is megtelepedtek. Székely atyafiak öntötték elibém változatos panaszaikat, közöttük ilyen is: a hatvanas évek elején felügyeleti sétája közben egy kisvárosi polgármesternek a székely kapuk láttán zseniális aggodalma támadt: a cserefába vésett napsugarak, levelek, virágok, madarak színeiben jól fejlett politikai érzékkel és kombinációs készséggel iszonyatos veszedelem jelenléte is észrevehető: a kapunak jobb felső sarkában búsongó madárka piros csőre, fehér szárnya a bal sarok zöld leveleivel együtt... ó atyaságos fennvaló Úristen! — a magyar nemzeti színeket »adja ki«. Azok a kapuk tehát: nacionalisták!

Kommunista ébertelenség és szájtátiság, mondta berezelt polgármesterünk, s a színes kapukat rendeletileg sötétbarnára mázoltatta. E műveletet az emberek nagyrészt *pakurával*, az ásványolaj olcsó melléktermékével hajtották végre.

Micsoda gyász!

A megtiport hagyomány gyásza.

Micsoda szégyen!

A hatalmi önkénynek mily szemérmetlen és szánalmas tobzódása virágok felett, faragott, piros madarak testén! Vendéget invitáló betűkön. Napon és Holdon és klerikális reakciónak nyilvánított szavaikon: »Isten segedelmével e kaput állíttatta Csepregi Mihály és neje...«

A feketébe vont kapusorok mintha tömeges halálhírt jeleztek volna: háborút, pestist, a félelem koleráját. Aztán elmúlt, meghunyászkodásra kényszerítette a nép lázongása. Ám a székely kapuk megsemmisítési kísérletei nem

szűntek meg. Gazdáik a hatalmas packázás változatos formáit szenvedték el folyamatosan.

Miért oly magas az a kapu?

Miért nem alacsonyabb?

Honnan a fája, deszkája?

Volt-e rá engedély, határozat, felsőbb jóváhagyás?

Nem illeszkedik szabályszerűleg a falurendezési előírásokhoz, az állami szabványokhoz, tájhoz, politikához, ideológiához. A szomszédos vaskerítéshez, kőfalhoz, hivatalos távlati elgondolásokhoz. Konzervatív, elszigetelődő, begubózó, hivalkodó, cifra és problematikus.

Am e hatalmas kötekedések ellenére is épülnek, szaporodnak a székely kapuk Székelyföldön. Nemcsak esztétikai igény: az életöszton is serkenti a kapuállítókat. Veszendő értékeikből mentik a menthető.

Kitetszik ebből: megannyi emberi tragédia közepette kapubánat is van. Az élet és halál kapuinak jelrendszerében a hivatali gyanakvás hitvallást sejt.

Jól sejti.

A faragott székely kapuk egy sajátos népi szellemiség tárgyi megtestesülései. Hitvallás ez? Annak megvallása ilyenformán is, hogy folyamatos létében a székelység századok értékes hagyományaihoz ragaszkodik. Aki ezekből kiforgatná: jobb, ha a tréfás kapufelirathoz tartja magát: »Áldás a belépőre, hát még a kimenőre.« Ezt persze könnyű mondani. Mert ez csak ráolvasás a reális veszedelemre.

Úgy sejttem, ezzel a könyvével Olasz Ferenc a székely kapunak e vallo-
másos értelmét óhajtja közkinccsé tenni. Aki közelképeiben elmerül: egy különösnek vélt népi világ szépségeiben talál igaz gyönyörködést, miközben zord századok tanulságain is eltűnődhet. Azon mindenekelőtt, hogy a székelymagyarok kapukkal is azt mondják, amit Mikes Kelemen hűségéből tanultak:

Vagyunk, akik voltunk, s leszünk, akik vagyunk, Isten minket úgy se-
géljen!

OLASZ FERENC FOTÓJA